

**ДЕМОКРАТИЧНІ
ТРАНСФОРМАЦІЇ В ДЕРЖАВАХ
ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ
ТА УКРАЇНІ В УМОВАХ
ВИКЛИКІВ ТА ЗАГРОЗ**

Волинський національний університет імені Лесі Українки
Факультет історії, політології та національної безпеки
Кафедра політології та публічного управління

ДЕМОКРАТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В ДЕРЖАВАХ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ ТА УКРАЇНІ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ ТА ЗАГРОЗ

Луцьк
Вежа-Друк
2025

УДК 32(4+477)(06)

Д 31

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 8 від 26 червня 2025 р.)*

Редколегія випуску

Борейко Ю. Г. – доктор філософських наук, професор кафедри політології та публічного управління ВНУ імені Лесі Українки;

Бортніков В. І. – доктор політичних наук, професор кафедри політології та публічного управління ВНУ імені Лесі Українки (голова);

Бусленко В. В. – доктор політичних наук, професор кафедри політології та публічного управління ВНУ імені Лесі Українки;

Ярош Я. Б. – доктор політичних наук, професор, декан факультету історії, політології та національної безпеки ВНУ імені Лесі Українки.

Д 31 **Демократичні трансформації в державах Центрально-Східної Європи та Україні в умовах викликів та загроз** : зб. матеріалів Другої Всеукр. наук.-практ. конф. (Світязь, 23–24 трав. 2025 р.) / за заг. ред. В. І. Бортнікова, В. В. Бусленка. – Луцьк : Вежа-Друк, 2025. – 244 с.

ISBN 978-966-940-671-2

У збірнику матеріалів конференції розглядаються актуальні проблеми історії, теорії та практики розбудови демократії в Україні та державах Центрально-Східної Європи, розвитку політичних інститутів і процесів, громадянського суспільства, національної безпеки тощо в умовах загроз та викликів, у тому числі й пов'язаних з російсько-українською війною. Для викладачів, аспірантів, студентів, посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування, громадських діячів.

Адреса редколегії: Україна, 43025, м. Луцьк, вул. Шопена, 24, факультет історії, політології та національної безпеки, кафедра політології та публічного управління, каб. 109. Тел.: (0332) 24-41-25. E-mail: politdu.snu@gmail.com.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за достовірність і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей.

УДК 32(4+477)(06)

© Бурлакова В. (обкладинка), 2025

© Волинський національний університет
імені Лесі Українки, 2025

ISBN 978-966-940-671-2

Зміст

Байрак С.

Напрями вдосконалення політики регіонального розвитку України
в умовах євроінтеграції6

Балабан Р.

Поступи демократизації в Україні: очікування та реалії14

Бальєстерос Е.

Теорія та практика політичного проєкту махновців.
Вплив і порівняння з іспанським та каталонським анархізмом23

Бортніков В.

Національно-державне будівництво та демократія42

Бортнікова А.

Історичні детермінанти еволюції місцевого самоврядування в Україні49

Бундак О.

Історичний розвиток теорії поділу влад в контексті світової
політико-правової думки60

Бусленко В.

Українське питання в передвиборчій риториці кандидатів
в президенти в Республіці Польща67

Вегера Т.

Аналіз індексаторів кібербезпеки як складової технологічної безпеки
України в контексті публічного управління71

Габрин П.

Специфіка етнополітичного менеджменту в сфері освіти ромів
у Словацькій Республіці: що нам варто запозичити в повоєнній Україні?76

Герман М.

Трансформація політико-правового середовища для самоорганізації
громадянського суспільства в Україні: європейський
і безпековий контексти79

Голдеништейн К.

Політична символіка як чинник конструювання образу Європи81

Горай О.

Міжнародна коаліційна діяльність в умовах російсько-української війни86

Зан М.

Порівняльний аналіз громадського та політичного представництва
карпаторусинських етнічних громад у країнах Східної Європи91

Зарічний І.

Дипломатія міст: від реструктуризації державної влади
до децентралізації міжнародних відносин106

Климончук В.

Вплив російсько-української війни на формування політичних
та громадянських цінностей українського суспільства110

Ключкович А.

Інституційна трансформація та ефективність регіонального
самоврядування у Словацькій Республіці113

Ковальчук І.

Політико-правове забезпечення соціальної безпеки в умовах
трансформаційних процесів у Центрально-Східній Європі та Україні116

Козьма В.

Трансформація інститутів демократії в умовах війни119

Kulyk S.

Specyfika «radzieckich derbów»: Dynamo (Kijów) – Spartak (Moskwa)
[Badania przeprowadzono w ramach modułu Jean Monnet «EU Counteraction
to FIMI» (№101172342 ERASMUS-JMO-2024-MODULE)]124

Kutsyk A.

Chorwacja i jej mniejszości narodowe: wybrane aspekty130

Круглюк І.

Публічна дипломатія і національна безпека: політико-правовий аспект
у контексті демократичних викликів Центрально-Східної Європи133

Літковець Т.

Діяльність світових аналітичних центрів досліджень проблем безпеки
та військових конфліктів137

Лозінський С.

Проблеми та напрями модернізації інфраструктури
українсько-польського кордону148

Любчук В.

Безпека як чинник формування політичної культури в Україні156

Марчук В.

Україна як учасник євроінтеграційних процесів
у Центрально-Східній Європі: сучасний вимір158

Миколайчук О.

Децентралізація влади і політичні партії в Україні: регіональні практики
на тлі демократичних трансформацій у Центрально-Східній Європі162

Мошкун А.

Роль партійних пресслужб у формуванні медіа-комунікації
парламентських партій України: інституційні чинники ефективності165

Нерода О.	
Офіційний вебсайт громади як інструмент відкритості та підзвітності місцевої влади	169
Остапець Ю., Остапець І.	
Особливості інституціоналізації іліберальної/неліберальної демократії в країнах Центрально-Східної Європи	174
Панова А.	
Трансформація регіонального політичного режиму на Закарпатті (1991–2025)	179
Пахолок В.	
Трансформація системи державних свят Федеративної Республіки Німеччини після возз'єднання 1990 року	186
Розік М., Назарук Н.	
Професіоналізація волонтерства в умовах суспільних трансформацій: від стихійності до інституалізації	189
Семенов А.	
Антропосоціальний вектор у геополітичних трансформаціях ХХІ століття	194
Сливчук В.	
Євроінтеграційний вплив на політико-правову трансформацію місцевого самоврядування в Україні в умовах сучасних викликів	198
Стефурак Я.	
Еволюція політико-правового середовища для громадянської самоорганізації в Україні в контексті європейських змін і викликів	201
Хвисюк А.	
Жінки в миротворчих місіях ООН	204
Червеняк К.	
Причини та механізми «демократичного відкату» в країнах Центрально-Східної Європи	206
Швая І.	
Волонтерський рух в Україні як складова національної безпеки	211
Шумейко З.	
Підвищення ефективності прийняття управлінських рішень в органах публічної влади	221
Ярош Я.	
Роль політичних партій у трансформації політичної системи України	230
Яручик А.	
Маніпуляція політичною свідомістю: сучасні філософські візії	234

М. Зан – кандидат історичних наук,
доцент кафедри політології і державного
управління ДВНЗ «Ужгородський
національний університет»

Порівняльний аналіз громадського та політичного представництва карпаторусинських етнічних громад у країнах Східної Європи

Політика визнання та науковий аналіз проблематики карпатських русинів на сучасному етапі є контрверсійними. Залежно від громадянської або етнічної ідентичності, концепції етнічності, прихильником якої виступає вчений або ж його політичної заангажованості вона може розглядатися неоднаково, провокувати дискусії тощо. З метою «правильного» розуміння нашого дискурсу передусім зауважимо, що в своєму викладі ми прагнемо розглянути громадське та політичне представництво карпаторусинів у межах їх «європейської етнооікумени» в контексті таких методологічних засад: 1) компаративного аналізу; 2) конструктивістської парадигми етнічності; 3) інституційного підходу в політичній науці.

На сьогодні карпаторусинські етнічні громади компактно мешкають у восьми державах Центральної та Південно-Східної Європи (табл. 1). За оціночними судженнями американського та канадського вченого-русиніста Павла Роберта Магочія евентуально в них може проживати 1 млн 120 тис. осіб карпаторусинського походження [1, s. 22]. Утім статистичні показники останніх переписів населення дають підстави оперувати більш скромною цифрою – 110 025, що зі свого боку перевищує демографічні показники таких європейських мікроетносів як лужичани, романші, ладини, санмаринці, монегаски, корнці, менці та ін. [2, с. 50].

Головною причиною подібного *status quo* є асиміляція карпаторусинів у середовищі титульних націй Східної Європи. Зокрема, маркер конфесійної ідентичності (належність до греко-католицької конфесії) тривалий час фактично співпадав із етнічною ідентичністю карпатських русинів. Натепер ці показники не тотожні. До прикладу, в

Словацькій Республіці греко-католиками є понад 218 тис. (4 % населення країни), а в сусідній Угорщині – понад 165 тис. (1,7 %) [2, с. 49].

Таблиця 1

**Карпаторусинські етнічні громади країн Східної Європи
та їх громадсько-політичне представництво**

№	Країна	Чисель- ність гро- мади (рік перепису населення)	Регіони компактного проживання	Громадське/політичне представництво (головні актори)
1	2	3	4	5
1.	Україна	10 187 осіб (2001)	Закарпатська область	Русинський культурологіч- ний клуб Закарпатське обласне науко- во-культурологічне Товари- ство імені О. Духновича Народна Рада Русинов За- карпаття Карпатський русин Крайове товариство подкар- патських русинів Русинське літературно-куль- турне товариство
2.	Словацька Республіка	63 556 осіб (2021)	Пряшівський та Кошицький самоврядні краї	Русинська оброда на Сло- веньску (укр. – <i>Русинське відродження у Словаччині</i>) Союз русинів-українців Сло- вацької Республіки
3.	Чеська Республіка	1 904 осіб (2021)	м. Прага, Середньочеський, Південноморавськ ий та Моравсько- Сілезький краї	Товариство друзів Підкар- патської Руси Карпаторусинський центр земляків
4.	Республіка Польща	13 607 осіб /лемки/ (2021)	Нижньосілезьке, Малопольське, Любуське, Мазовецьке та Підкарпатське воєводства	Стоваришшя Лемків Об'єднання лемків

Закінчення таблиці 1

1	2	3	4	5
5.	Угорщина	7 111 осіб (2022)	м. Будапешт, області/медьє Боршод-Абов- Земплін, Саболч- Сатмар-Берег та Пешт	Вседержавное Русинське Самосправованя Общество русинської інтелі- генції імені Антонія Годинки Русинський научний інститут імені Антонія Годинки Общество Русинув/Рутенув Мадярщини
6.	Румунія	834 осіб (2021)	повіти/жудеци Марамуреш, Арад, Гунедоара, Сучава	Културне Товариство Русинів Романії (укр. – <i>Културне товариство русинів Румунії</i>) Союз підкарпатських руси- нів Румунії
7.	Республіка Сербія	11 483 осіб (2022)	Автономний край Воєводина (міста Новий Сад, Вербас, Кула, Шид та ін.; села Руський Кере- стур, Коцур, Дюр- дьов та ін.)	Руска Матка Союз Руснацох Українцох Сербії (укр. – <i>Союз русинів- українців Сербії</i>)
8.	Республіка Хорватія	1 343 осіб (2021)	історичний регіон Славонія (села Пет- ровці та Миклушев- ці; м. Вуковар, села Богданівці, Томпо- євці Вуковарсько- Сремської жупанії)	«Руснак» Товариство руси- нів Республіки Хорватія Союз русинів Республіки Хорватія

Джерело: складено автором.

Необхідно зауважити, що в Словаччині та Сербії представлені громадські організації, що використовують дуальний термін «русини-українці» й розглядають карпаторусинів субетносом української нації. Відтак у науковій літературі сконструйовано тезу про «сегментацію української меншини у країнах Центрально-Східної Європи» [3]. Водночас у Польщі громадський рух лемків розмежований на проукраїнський («Об'єднання лемків») та прорусинський («Стоваришья Лемків») етнокультурні напрями. Через відносно невеликі числові

показники етноідентифікації карпаторусинів під час переписів населення в Угорщині, Чехії, Хорватії та Румунії громадські організації українців (де представлені як автохтони, так і вихідці з Закарпаття та інших регіонів України – М. З.) та карпатських русинів діють автономно, без урахування біетнічної категорії «русини-українці», змодельованої в Словаччині та Сербії. Показовою в цьому плані є ситуація в Хорватії, де поряд із карпаторусинською «Рускою Маткою» функціонує проукраїнський «Союз Руснацох Українцох Сербії» й власне «Українська громада Республіки Хорватії».

Окрім сегментації в розрізі дихотомії «русини & українці», в карпаторусинському громадському середовищі всіх країн виділяються товариства, що залучені до діяльності Світової ради русинів та беруть участь у Світовому конгресі русинів, що відбувається один раз на два роки. До цієї громадської мега-організації, до прикладу, залучено проєвропейське Культурне товариство русинів Румунії й відмежований проросійський Союз підкарпатських русинів Румунії. В інших країнах, як правило, також домінує одна з карпаторусинських організацій – Русинське відродження у Словаччині, Товариство друзів Підкарпатської Руси в Чехії, Общество русиньскої інтелігенції імені Антонія Годинки (Угорщина), «Стоваришыня Лемків» у Польщі, «Руска Матка» в Сербії, «Руснак» Товариство русинів Республіки Хорватія. Україну тривалий період у Світовій раді русинів представляє Крайове товариство підкарпатських русинів (голова Микола Бобинець) (табл. 2).

Таблиця 2

Порівняльна характеристика карпаторусинського громадського руху у країнах Східної Європи

№	Параметри порівняння	Україна	Словацька Республіка	Чеська Республіка	Республіка Польща	Угорщина	Румунія	Республіка Сербія	Республіка Хорватія
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Соціокультурний контекст громадського руху									
1.	Кодифікація літературного варіанту мови	-	+	-	+	+	-	+	+

Продовження таблиці 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2.	Наявність преси на рідній мові	+	+	+	+	+	+	+	+
3.	Викладання мови в навчальних закладах	-	+	-	+	-	-	+	+
Рівень інституційного розвитку громадського руху									
4.	Наявність наукової інституції, яка займається вивченням спільноти	-	+	-	-	-	-	+	-
5.	Наявність громадської організації	+	+	+	+	+	+	+	+
6.	Наявність політичної партії	-	-	-	-	-	-	+	-
7.	Фінансування державою акцій руху	-	+	+	+	+	+	+	+
Нормативно-правовий та політичний контексти розвитку громадського руху									
8.	Урахування спільноти як окремої етнічної групи при проведенні переписів населення	-	+	+	+	+	+	+	+
9.	Наявність статусу етнічної/ національної меншини	-	+	+	+	+	+	+	+

Закінчення таблиці 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
10.	Представництво в національному парламенті	-	-	-	-	+	+	-	-
11.	Представництво в органах державної виконавчої влади	-	+	+	+	+	+	+	+
12.	Представництво в органах місцевого самоврядування	-	+	+	+	+	+	+	+

Джерело: складено автором.

На противагу семи європейським державам, що визнають карпаторусинів окремою етнічною групою при проведенні переписів населення, діяльність громадських організацій в Україні головним чином сконцентрована на досягненні базової мети – визнання карпатських русинів окремою національністю. Втім на державному рівні (в науковому дискурсі примордіалістської парадигми етнічності – *М. З.*) карпатські русини продовжують визнаватися субетносом (етнографічною групою) української нації, таксономічно подібним до гуцулів, лемків, бойків, поліщуків і литвинів в Україні та руснаків Воєводини й кубанських козаків за кордоном.

Соціокультурний контекст громадського руху

Відзначимо, що мовознавець Олександр Дуліченко ще в 1981 р. науково обґрунтував специфіку так званих мікромов, що (на відміну від діалектів та говірок – *М. З.*), мають тривалу літературну традицію. Серед таких мікромов виділяється бачвансько-русинська мова, кодифікована в 1923 р. на теренах нинішнього Автономного краю Воєводина в Сербії. Цей мовний стандарт також використовують карпаторусини

Хорватії. 27 січня 1995 р. пряшівський варіант русинської мови кодифіковано в Словацькій Республіці. Лемківська бесіда кодифікована в Польщі в 2000 р. й через п'ять років визнана мовою етнічної меншини з боку держави. В 2023 р. русинська мова кодифікована в Угорщині (табл. 2). Через різні погляди на вироблення єдиного стандарту, процес кодифікації «подкарпатського варіанта русинського язика» триває з кінця 1992 р. потепер. На слабкому рівні репрезентована літературна традиція карпаторусинів у Чеській Республіці та Румунії, що унеможливорює сам факт кодифікації якогось власного варіанту русинської мови.

Слід зауважити, що у всіх аналізованих нами країнах карпаторусинські громадські організації перманентно причетні до видання книг, брошур, журналів і газет. Зокрема, важливу просвітницьку роль у свій час відіграли газети «Народны новинкы» та «ІнфоРусин» у Словаччині, «Подкарпатський русин» в Україні. Останнім часом газети та журнали представлені як у паперовому, так у пдф-форматах на відповідних Інтернет-сторінках. Це – журнали «Отцюзнина» (Україна), «Русин» (Словаччина), «Бесіда» (Польща), «Русинський світ/Ruszin Világ» (Угорщина), «Нова думка» (Хорватія), «Jurnal Rutean» (раніше – «Credința Rusină»/«Руська віра») в Румунії. Функціонують веб-портали «Руске слово» (Сербія), «Лем.fm. Радийо Руской Бурсы» (Польща), «rueportal» (Чехія). В газеті «Podkarpatská Rus» (Чехія) виходить сторінка русинською мовою «Наш край».

Якщо всі названі періодичні видання публікуються тим чи іншим варіантом русинської мови, то газета «Нове життя», журнали «Дукля» та «Веселка» Союзу русинів-українців Словацької Республіки ще з часів соціалізму друкувалися літературною українською мовою. Водночас проукраїнська організація «Об'єднання лемків» у Польщі видає часопис «Ватра» лемківською говіркою. Натомість газетою українців Польщі з 1956 р. виступає «Наше слово».

На тлі доволі потужного розвитку періодичної преси рівень викладання рідної мови в навчальних закладах є слабким. Вона традиційно вивчається в сільських школах Сербії та Хорватії, де компактно проживають руснаки. Водночас вже у 2011–2012 навчальному році в Словаччині функціонувала лише одна початкова школа з русинською мовою навчання та 1 школа першого ступеня зі словацькою та русинською мовами навчання [4, с. 82]. Інший промовистий факт – у

2023 р. на випускних екзаменах лемківську бесіду в Польщі обрали як окремий предмет дві особи. Третій рік поспіль не функціонує школа з русинською мовою викладання в с. Комлошка, що в області Боршод-Абауй-Земплен на північному сході Угорщини.

Упродовж десятиріччя (2003–2013 рр.) на Закарпатті діяли русинські недільні школи [5]. Втім, за свідченнями окремих учителів, викладання в них проводилося несистематично й кошти, які надсилалися меценатами зі США, лише частково надходили за призначенням.

Рівень інституційного розвитку громадського руху

Серед інституцій, що на сьогодні займаються науковими студіями спільноти карпатських русинів й відповідно готують фахівців за трьома освітніми рівнями вищої школи чільно представлений Інститут русинської мови та культури, що функціонує при Центрі мов та культур національних меншин Пряшівського університету [6]. Зауважимо, що впродовж 8–28 червня 2025 р. на базі Інституту відбудеться 13-та Літня школа русинської мови та культури.

Як університетська дисципліна, з 1 грудня 1972 р. русиністика функціонує на філософському факультеті Новосадського університету в Сербії. Лектором русинської мови став Юліан Рамач. 12 квітня 1981 р. в Інституті педагогіки було створено навчальну групу русинської мови та літератури. Керівником призначено магістра наук Юліана Тамаша. Відтак у 1981–1982 навчального року академічна група набрала перших студентів [7].

На відміну від Сербії та Словаччини, русиністика як наукова сфера зазнала втрат в Угорщина та Польщі. Зокрема, створена в 1992 р. кафедра української та русинської філології в Ниредьгазькому університеті зі смертю її завідувача, професора-славіста Іштвана Удворі (2005) звела нанівець академічну русиністику в Угорщині. На сьогодні Русинський науковий інститут імені Антонія Годинки, який очолює русиніст-філолог Михайло Капраль, знаходиться у структурі Державного самоврядування русинів Угорщини. Це означає, що він не презентує вищу освіту країни, а лише включений в систему культурної автономії русинів Угорщини.

Засновницею спеціалізації з російської філології з русинсько-лемківською мовою викладання на філологічному факультеті Інституту неофілології Краківського педагогічного університету (2001–2017) стала Олена Дущ-Файфер. У цей час вона очолює кафедру російсько-

го літературознавства (виникла у 2019 р. – М. 3.) в Ягеллонському університеті у Кракові, де також присутній лекторат русинсько-лемківської мови.

У всіх восьми країнах Східної Європи представлені різні карпаторусинські громадські організації, які через відповідні механізми реалізації культурної автономії фінансуються з боку держави, за винятком України. В таблиці 1 відображені лише головні актори інституційного розвитку карпаторусинства в державах Східній Європі. На міжнародному рівні окремі громадські організації кожної з восьми країн залучені до діяльності *Світової ради русинів* й кожні два роки беруть участь в *Світовому конгресі русинів*, про що вже йшла мова вище. Хоч офіційно Світовий конгрес русинів є громадською організацією, що зареєстрована в Словацькій Республіці, *de facto* саме ця інституція вже понад 34 роки поспіль координує процес так званого Третього карпаторусинського ренесансу. Відтак її можна вважати своєрідною мега-організацією світової карпаторусинської громадськості.

Принагідно зауважимо, що Світовий конгрес русинів послідовно репрезентує проєвроатлантичний геополітичний вектор. Натомість *Світова рада підкарпатських русинів* без відповідної інституційної мережі, а винятково через її лідерів Василя Джугана та Михайла Тяска, які проживають у Чехії, зорієнтована на Російську Федерацію. Проросійськи спрямованим був і *Європейський конгрес підкарпатських русинів* (співголови Василь Микулин та Дмитрій Сидор). Водночас ця громадська структура після сплеску суспільно-політичної активності щодо «відновлення русинської державності» в 2008–2009 рр. перебуває на маргінесах сучасного карпаторусинського громадського руху [8, с. 142].

Політико-партійна структуризація карпатських русинів на сьогодні представлена лише в Республіці Сербії. Зокрема, з кінця 2011 р. тут діє політична партія «Заєдно за Воєводину» (укр. – «Разом за Воєводину») з центром у с. Руський Керестур (голова – Олена Папуга). З 2006 р. представлена також «Русинська демократська странка – Руска демократична странка» з центром у м. Сремська Митровиця (голова – Мирослав Бесермені) [9].

Спроби об'єднати русинів та українців Східної Словаччини на єдиній громадсько-політичній платформі були під час створення

Піддуклянської демократичної громади (травень 1995 р.), політичних партій «Регіональний демократичний рух – Схід» (жовтень 2001 р.) та «Наш край» (вересень 2010 р.). Однак суперечки між лідерами думок Русинської оброди та Союзу русинів-українців Словаччини зашкодили політичній репрезентації меншини. Більш того, бренд політичної партії «Наш край», яка декларувала представництво інтересів мешканців Східної Словаччини, зокрема русинів, був викуплений бізнесменом Борисом Колларом й перейменований на «*SME RODINA*» (Ми – сім'я) в листопаді 2015 р. Наступного року на парламентських виборах політична партія здобула 6,62 % голосів та 11 мандатів у Національній Раді Словацької Республіки [10, с. 581].

Політико-партійне структурування на карпаторусинській етнополітичній платформі відбувалося на Закарпатті впродовж 1990-х – початку 2000-х рр. Зокрема, йдеться про проєкти Підкарпатської республіканської партії (1992; Василь Заяць), Християнсько-демократичної партії Закарпатської Автономної Республіки (1995; Петро Годьмаш) та партії Підкарпатська Русь України (2002; Микола Бурак). Про свої політичні амбіції також заявляв самопроголошений Тимчасовий уряд Підкарпатської Русі (1993; Іван Турияниця). З 2005 р. (коли її очолив Дмитрій Сидор – М. З.) громадсько-політичну активність розпочала демонструвати Асоціація русинських організацій Закарпаття «Сойм підкарпатських русинів» (2000). Її діяльність фінансово підтримував російський урядовий фонд «Русский мир». Із 2008 р., коли проти Дмитрія Сидора було порушено кримінальну справу, діяльність Сойму фактично зупинилася. Згодом організацію як юридичну особу ліквідовано (2018). Тобто, вже понад 16 років на Закарпатті не існує жодної карпаторусинської громадської організації, яка б демонструвала будь-яку політичну складову в своїй діяльності [11, с. 23–24].

Нормативно-правовий та політичний контексти розвитку громадського руху

Як вже йшлося, в усіх державах, за винятком України, карпатських русинів визнають окремою етнічною групою й враховують під час проведення переписів населення. В нормативно-правовому полі вони визначаються національною меншиною або (випадок Польщі) етнічною меншиною, що маркується етнонімом «лемки».

Практика позитивної дискримінації через парламентську репрезентацію усіх визнаних державою міноритарних груп автоматично забезпечує місце для представника від карпатських русинів у Румунії

та Угорщині. Відтак у Румунії їх представляє Юліус Маріан Фірцак, а в Угорщині – Віра Гіріц.

Удаючись ретроспекції відзначимо, що найбільш плідно в національному парламенті свого часу були представлені карпатські русини Словаччини. Власне що в межах Чехословацької державності (1992) представник Союзу русинів-українців Павло Богдан був обраний до словацького парламенту (за списками партії демократичної лівиці); «з русько-українського середовища прийшли й депутати Руху за демократичну Словаччину (*HZDS*) Степан Курищак та Віра Данієл. У Федеральних зборах до розпаду ЧСФР діяли депутати русько-українського походження Микола Шідик, Ян Зан, Маріян Ковач і Еміль Дуфала» [12, с. 23]. Депутатами національного парламенту були Микола Гиряк («Співіснування»), Ольга Глосикова (Комуністична партія Словаччини/партія демократичної лівиці), Василь Турок-Гетеш (Словацька національна партія), Юрій Шпірко («Наша Словаччина»), Люба Кральова («Наш край») [10, с. 581].

Принагідно зауважимо, що обраний до Верховної Ради України VII-го скликання закарпатський підприємець, член Партії регіонів Іван Бушко (відомий як меценат окремих публічних акцій русинських національно-культурних товариств – *М. З.*) на відміну від Віктора Балогі, який також фінансово підтримував русинські організації краю, відверто позиціонував себе карпаторусином, а не українцем за етнічним походженням. Це чітко ілюструє коментар народного обранця під час проведення XII-го Світового конгресу русинів на Закарпатті в липні 2013 р. [13, с. 153].

Представництво в органах державної виконавчої влади кожної з держав (за винятком України) опосередковане національними моделями включення міноритарних етнічних груп у громадянське суспільство та політику. Як правило, в країнах Східної Європи карпаторусини за квотним принципом кооптуються до консультативно-координуючих органів влади, що репрезентують етнополітичний менеджмент на рівні уряду. Так, в рамках Ради уряду Словацької Республіки з прав людини, національних меншин та гендерної рівності функціонує Комітет національних меншин та етнічних груп. Представниками карпатських русинів у Словацькій Республіці є Петро Медвідь, Мартін Караш та Мілан Ян Піліп [14]. Зауважимо, що низка відомих представників словацького політикуму мають карпаторусинське походження: Іван

Міклош (міністр фінансів, заступник голови уряду Словацької Республіки (2002–2006; 2010–2012), Роберт Калиняк (міністр внутрішніх справ (2006–2010; 2012–2018), Мирослав Лайчак (міністр закордонних справ (2012–2020), Петер Крайняк (державний секретар міністерства освіти, науки, досліджень та спорту (2016–2020); зараз – заступник мера м. Пряшів) та ін. [10, с. 581].

На рівні Ради уряду з питань національних меншин Чеської Республіки є один представник від карпаторусинів. Так само один представник представлений на рівні Міністерства культури. У муніципалітетах Праги та Хомутова в рамках Комітету у справах національних меншин є також по одному представнику від карпатських русинів Чехії. Друга (громадська) частина Спільної Комісії уряду та національних і етнічних меншин як дорадчий орган при Прем'єр-міністрові Польщі включає двох представників від лемківської етнічної меншини [10, с. 551]. Якщо Віра Гіріц є речником від карпаторусинів у національному парламенті Угорщини (законодавча влада), то Віктор Крамаренко на рівні Будапешта очолює Державне самоврядування русинів Угорщини (виконавча влада). Відповідно до «Закону про національні ради національних меншин» Республіки Сербія русини формують власну національну раду, що реалізує національно-культурну автономію у межах їх компактного проживання [15, с. 11].

Фактор компактного середовища в поєднанні з гарантованим правом на участь у місцевій політиці через громадські організації етнічних меншин створює формат етнічного представництва карпаторусинів на рівні територіальних громад країн Східної Європи. Відтак вони представлені в органах місцевого самоврядування на рівні сільської місцевості Словаччини, Польщі, Сербії, Хорватії, Угорщини, менше мірою – в Румунії та Чехії. До прикладу, за результатами місцевих виборів у Румунії 9 червня 2024 р. Культурний Союз русинів Румунії в межах усієї країни здобув шість мандатів (для порівняння – Союз українців Румунії отримав 47 мандатів – М. 3.), що репрезентують громади сіл Дерменешть (повіт Сучава), Перегу Маре (повіт Арад), Бістра (повіт Марамуреш) та Зам (повіт Гунедоара) [16].

Принагідно зауважимо, що для всіх кандидатів, репрезентантів карпаторусинської громадськості Закарпатської області останні місцеві вибори, що відбулися 25 жовтня 2020 р., завершилися невдало. Цей результат значною мірою спричинив формат нової виборчої системи «напіввідкритих» партійних списків. Поряд із цим лідери думок у

карпаторусинському середовищі Закарпаття отримали: 1) більшу кількість голосів, ніж їхні «візаві» у списках політичних партій (Володимир Фенич, Василь Січ, Микола Рішко); 2) однакову кількість голосів (Святослав Гал); 3) необхідні 25 % голосів від виборчої квоти (Юрій Шипович). Серед 17-ти учасників електоральної кампанії 2020 р. усі кандидати були позапартійними. Водночас більшість із них балотувалися від імені політичних сил «За майбутнє» (сім осіб) та «Опозиційна платформа – За життя» (п'ять осіб) [17].

Таким чином, окресливши компаративний вимір громадської та політичної репрезентації карпаторусинських етнічних громад восьми держав Східної Європи, можемо зробити узагальнюючі висновки.

По-перше. За результатами останніх переписів населення у восьми державах Східної Європи проживає понад 110 тис. осіб, які декларують карпаторусинську етноідентичність. Це дає підстави вважати їх окремою етнічною групою, що з одного боку асимілюється й, з іншого, інтегрується в поліетнічний простір національних держав регіону. Крім цього, карпатських русинів можна розглядати як європейський мікроетнос або (в дискурсі методології Лева Гумільова) як етнос-релікт, що перебуває в меморіальній фазі своєї динаміки. З іншого боку, головним чином в Україні представлений підхід, що спирається на давньоукраїнський етнонім «русин» і визначає сучасних карпатських русинів етнографічною (субетнічною) складовою української етнонації, подібно до гуцулів, лемків та ін. Таким чином, етноідентичність «русин» у політико-правовому полі всіх країн Східної Європи, за винятком України, визначає самостійний статус окремої етнічної групи, яка апріорі відрізняється від етнічних українців.

По-друге. Русинську мову відносять до т. зв. мікромов сучасної Європи. Найбільш тривалу літературну традицію має бачвансько-русинська мова, що вже понад 100 років є кодифікованою. На її основі пишуть наукові та художні тексти в сучасній Сербії та Хорватії. Кодифікованими є також лемківський варіант русинської мови в Польщі, пряшівський варіант – у Словаччині та віднедавна русинська мова в Угорщині. Через низку причин дискусії щодо кодифікації літературного стандарту русинської мови тривають на Закарпатті. Не зважаючи на це на сьогодні русинською мовою видають журнали, газети, книги в усіх восьми країнах Східної Європи. На цьому позитивну тлі роль русинської мови у навчальному процесі дедалі нівелюється. Вона втрачає свої позиції в Словаччині, Польщі, Угорщині. Винятком ви-

ступають сільські громади руснаків Сербії й, частково, Хорватії. Понад десятиліття не функціонує проєкт русинських недільних шкіл на Закарпатті. Втім розмовна русинська мова Закарпаття, за винятком звичайної практики щоденного спілкування, останнім часом стрімко «просочилася» в соціальні мережі, зокрема, *Facebook*.

По-третє. Інституційно карпаторусиністика представлена в науково-педагогічному просторі вищої школи Словацької Республіки (Інститут русинської мови та культури при Центрі мов та культур національних меншин Пряшівського університету) та Республіки Сербії (філософський факультет Новосадського університету). Завдяки діяльності русиністів-філологів Михайла Капраля (Русинський науковий інститут імені Антонія Годинки) та Олени Дуць-Файфер (лекторат русинсько-лемківської мови при кафедрі російського літературознавства в Ягеллонського університету в Кракові) карпаторусиністика представлена в Угорщині та Польщі. Карпаторусиністика в Україні розвивається через наукові студії істориків та філологів Ужгородського національного університету.

По-четверте. В усіх восьми країнах Східної Європи представлені різноманітні національно-культурні товариства карпаторусинів, які змагаються, конкурують у своїй активності. Це призводить як до здорових суперечок, так і перманентних скандалів у карпаторусинському середовищі, зокрема, на Закарпатті. Політико-партійний формат інституційного розвитку карпаторусинського руху на сьогодні репрезентований лише в Сербії (партії «Русинська демократська странка – Руска демократична странка» та «Заједно за Војводину» (укр. – «Разом за Воєводину»). Процеси партійного будівництва на карпаторусинській етносоціальній базі відбувалися у Словацькій Республіці (Піддуклянська демократична громада, «Регіональний демократичний рух – Схід», «Наш край») та Україні (Підкарпатська республіканська партія, Християнсько-демократична партія Закарпатської Автономної Республіки, партія Підкарпатська Русь України; протопартійне громадське формування «Сойм підкарпатських русинів»).

По-п'яте. Парламентське представництво карпатських русинів на сьогодні забезпечується в Румунії (Юліус Маріан Фірцак) та Угорщині (Віра Гіріц). Через різні формати включення етнічних громад у політику карпатські русини репрезентовані як на рівні державної виконавчої влади, так у місцевій політиці. Винятком є Україна, де на останніх місцевих виборах 25 жовтня 2020 р. в Закарпатській області не обрано

жодного з кандидатів до обласної, районних, міських, селищних і сільських рад, що репрезентували карпаторусинські громадські організації.

Список використаних джерел

1. Magocsi P.R. Chrbtom k horám. Dejiny Karpatskej Rusi a karpatských Rusínov. Prešov: Vydavateľstvo UNIVERSUM-EU, 2016. 596 s., 34 maps, 6 tables, 144 illustrations.
2. Зан М. Наша європейська етноойкумена: Де проживають карпатські русини сьогодні? *Карпатознавство*. 2024. № 1. С. 47–51.
3. Клайзнер А. М. Сегментація української меншини у країнах Центрально-Східної Європи (Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія). *Стратегічні пріоритети*. 2007. № 4. С. 103–109.
4. Кічера Н.М. Мова меншин в системі освіти Словацької Республіки (на прикладі русинів). *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Регіональне та місцеве управління: український і зарубіжний досвід»* (21 червня 2012 р., м. Ужгород). Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2012. С. 78–86.
5. Падяк В. Русинська школа: відродження народної освіти: нарис / Дослідний центр карпатознавства при Вид-ві В. Падяка, ЗОБФ «Русинська школа»; фото В. Падяка. Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2013. 64 с. у т. ч. 16 с. кольор. вкл.
6. Ústav rusínskeho jazyka a kultúry. *Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín Prešovskej univerzity v Prešove*. URL: <https://www.unipo.sk/cjknm/hlavne-sekcije/urjk/o-institute/> (дátum obrátenie: 03.05.2025).
7. Rusinistika. *Filozofski fakultet u Novom Sadu*. URL: http://www0.ff.uns.ac.rs/fakultet/odseci/fakultet_odseci_rusinistika.html (дátum obrátenie: 03.05.2025).
8. Зан М. П. Широкомасштабне вторгнення Росії в Україну у контексті реакції з боку світової карпаторусинської громадськості (дискурс-аналіз проблеми). *Регіональні студії*. 2022. Вип. 31. С. 141–147.
9. Извод из регистра политичких странака. *Министарство државне управе и локалне самоуправе*. URL: <https://upit.rps.gov.rs/Home/GetPDFReport> (дата звернення: 04.05.2025).
10. Зан М. Інституційний дизайн етнополітики й політичне представництво міноритарних етнічних груп у країнах Центральної та Східної Європи (національні case studies Республіки Польща, Словацької Республіки, Угорщини та Румунії). *Політичні інститути та процеси у країнах Центральної і Східної Європи наприкінці XX – на початку XXI століть: колективна монографія* / за заг. ред.: Юрія Остапця і Маріана Токаря; [авт. колект.: В. Бурдяк, В. Бусленко, Є. Гайданка, І. Дудінська, В. Дудінський, М. Зан, Г. Зеленько, Н. Кічера, А. Ключкович, Н. Кононенко, Ю. Копинець, М. Лендбел, В. Литвин, Н. Марадик, Н. Нечаєва-Юрійчук, Ю. Остапець, М. Палінчак, В. Петрінко, А. Романюк, Н. Ротар, Д. Стебляк, М. Токар, М. Цірнер, Г. Шипунов]; Каф. політ. і держупр.; Ужгород. нац. ун-тет. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2023. С. 539–600.

11. Зан М. Кростемпоральний вимір карпаторусинського громадського руху на Закарпатті (1990-ті роки & 2024 рік). *Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональні виміри*. Зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 25–26 квітня 2024 р.). Івано-Франківськ, 2024. С. 21–28.
12. Богдан П. 20 років – здобутки і втрати. 1989–2009 / Bogdan P. 20 rokov – víťazstvá a prehry. Пряшів: Союз русинів-українців Словацької Республіки, 2012. 144 с.
13. Зан М.П. Особливості етнополітичного лідерства в контексті парламентської репрезентації міноритарних етнічних груп України. *Міжнародні та політичні дослідження*. Одеса, 2020. Вип. 33. С. 143–168.
14. Медвідь П. Меншыны собі vybrali predstaviteliv u narodnostnij radi. Трьох выбрали і Русины. *Лем FM. Радийо Руской Бурсы*. URL: <https://www.lem.fm/menshnyny-sobi-vybrali-predstaviteliv-u-narodnostnij-radi-trokh-vyberali-i-rusiny/> (дата звернення: 05.05.2025).
15. Железник М. Р. Особливості етнополітики Республіки Сербія. *Регіональні студії*: наук. зб. / редкол.: М. М. Палінчак (голов. ред.), І. М. Вегеш, Є. І. Гайданка та ін. Ужгород: Видав. дім «Гельветика», 2024. Вип. 37. С. 7–14.
16. Firczak G. Alegerile locale din 9 iunie 2024. *Uniunea Culturală a Rutenilor din România*. URL: <https://rutenii.ro/alegerile-locale-din-9-iunie-2024/> (dátum obrátenie: 05.05.2025).
17. Зан М. Особливості політико-партійного представництва лідерів русинської громадськості Закарпаття у контексті проведення місцевих виборів 2020 року. *Україна і Центральна Європа: історія, політика, культура*. Матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. «Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті впливу гібридної війни, виборчих процесів, прав національних меншин та пандемії Covid-19» / відповід. за вип.: В. І. Гиря, М. М. Вегеш. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2021. С. 199–208.

С. Зарічний – аспірант кафедри політології
та публічного управління ВНУ імені Лесі
Українки

Дипломатія міст: від реструктуризації державної влади до децентралізації міжнародних відносин

Децентралізація влади в Україна відбувається не лише у формі передачі владних повноважень від центру на місця: відбувається зміна